

Jan Baalsruds dramatiske flukt står sentralt i forestillingen «Escape» som veksler mellom musikk og muntlig fortelling. Søstrene Jeanna og Bethany Reid spiller fele og piano. Resten av besetningen består av fløyte, perkusjon og bass. Foto: privat

Frigjøringskamp med fiskeskøyter

Forestillingen «Escape» av søstrene Jeanna og Bethany Reid er en musikalsk historie om 2. verdenskrig, Jan Baalsrud og Shetlandsbussen. Nå på lørdag avslutter forestillingen årets Vestkystfestival ved Nordsjøfartsmuseet i Telavåg.

VESTKYSTFESTIVALEN/SHETLAND: Det er kveld i Lerwick, den gråstenkte hovedstaden på Shetland. Utenfor Garrison Theatre vokser køen raskt. Kveldens forestilling er utsolgt. I kveld skal Baalsrud og den norske motstandsbevegelsens frigjøringskamp med fiskeskøyter minnes med en konsert.

Shetlandsbussene

Da filmen *Ni Liv* kom i 1957, ble den nominert til Oscar for beste utenlandske film. Handlingen var basert på de dristige operasjonene til de norske fiskeskøytene, *shetlandsbussene*, som gikk i skytteltrafikk mellom Norge og Shetland under 2. verdenskrig. Bussene seilte med agenter, sprengstoff, våpen og ammunisjon fra Shetland og vendte tilbake til med flyktninger og nye motstandsfolk, ofte svært sjøsyke etter den røffe overfarten. De lyssky operasjonene måtte nemlig skje i de mørke vintermånedene, da sjøen var på sitt grovste.

Så hvorfor brukte man fiskeskøyter? spør David Howarth, forfatteren av *Ni Liv* og boken *The Shetland Bus*. For det første var dette et av de få alternativene som fantes. Norge var ikke forberedt

på å gå i krig. Dessuten, fortsetter han, hadde fiskeskøyter også en klar fordel: de hadde et uskyldig utseende. De kunne blande seg med andre fiskeskøyter langs kysten, og det var vanskelig for de tyske okkupantene å oppdage hvilke fartøyer som hadde helt saker enn fisk om bord.

Scalloway

Dagen før konserten tok jeg en tur til den lille fiskelandsbyen Scalloway som var base for Shetlandsbussen. Byen har en smal hovedgate som løper langs sjøen. Mellom veien og havet ligger mer eller mindre slitte bygninger og parkeringsplasser. En pir der de norske fiskeskøytene ble reparert etter et brutalt møte med Nordsjøen eller tyske maskingevær, er oppkalt etter kronprins Olav som besøkte Scalloway i 1942.

Interessen som kronprinsen viste, var en viktig moralsk støtte til shetlandsgjengen som allerede hadde mistet mange menn. Litt lenger bort ligger en bygning kledd i rødmalte bølgeblikkplater, *Norway House*, der shetlandsfarerne bodde når de ikke var på tokt til Norge.

Minnesmerke

Ved en av parkeringsplassene står det også et minnesmerke. Et rundt steinmonument med en fiskeskøyte i opprørt hav monterert på toppen. *Andholmen*. Steinene i minnesmerket kommer fra Shetland og Norge. De norske steinene er fra hjemstedene til de 44 nordmennene som døde i de farlige krigsoperasjonene til shetlandsgjengen. På metallplaketter kan jeg lese følgende.

«The Shetland Bus 1940-1945. Alt for Norge». Navnene til de omkomne står inngravert

sammen med navnet på båten de seilte med: Sigalos. Arthur. Bli. Sjø. Aksel. Sandøy. Feiøy. Berg-holm. Brattholm. Bodø. Noen av mennene ble simpelthen borte, båten forliste uten å etterlate seg spor. Noen ble tatt til fange og torturert i hjel. Noen ble skutt i tyske angrep, eller feid over bord under overfarten. Det ligger røde kranser og blomster ved foten av minnesmerket.

Kulturforskjeller

Howarth gir en interessant innsikt i den evige konflikten, men også gjensidige beundringen, mellom de britiske styrkene og de norske fiskerne. En av kildene til konflikt var at nordmennene som bemannet fiskeskøytene, i all hovedsak hadde vervet seg som frivillige motstandsfolk, og ikke soldater. De underordnet seg simpelthen ikke militær disiplin. Det å forsøke å gjøre fiskere om til soldater, skriver Howarth, var simpelthen to oppgaver som ikke gikk i hop.

«Ingen fiskere, uansett nasjon, kan kommanderes. Han er oppdratt til å ikke være avhengig av noen, og nekter å kalle noen for sjef».

Dessuten kunne fiskerne, ulikt soldater, slutte på kort varsel hvis de var misfornøyde med forholdene. Det var aldri et alternativ å kle ut britiske soldater som norske fiskere. En slik forkledning ville blitt raskt avslørt hadde soldatene blitt stoppet av tyske kontrollposter, dessuten kjente de ikke den norske kysten slik fiskerne gjorde.

Tilrettelegge

De hadde heller ikke lokale kontakter, som skulle vise seg å bli svært viktig når operasjoner ikke

gikk etter planen. Klokke nok innså Howarth og hans overordnede, major Mitchell, at deres rolle var å tilrettelegge for at de norske motstandsfolkene hadde det de trengte av våpen, miner, sprengstoff, radiosamband, proviant og sjødyktige båter.

«Men det var vanskelig å være en effektiv offiser når man ikke kunne følge den ærefulle tradisjonen som sier at offiserer skal utsettes for den samme risiko som sine menn». Dette plaget Howarth gjennom oppholdet på Shetland. Når de hyppige og voldssomme shetlandske vinterstormene skaket husene, slet båter fra fortøyningene og blåste lastebiler av veien, gikk tankene til fiskeskøytene som kanskje hadde reist samme kveld, og han grunnet på om mannskapet fortsatt var i live.

Kjedsomhet

Som sagt var ikke shetlandsgjengen underlagt vanlig militær disiplin, og det var heller ikke nødvendig fordi oppdragene til sjøs ble utført med stort mot og godt sjømannskap. Det var mens mannskapet var i land, at kjedsomheten kanskje var den største trusselen mot orden og disiplin.

Før basen flyttet til Scalloway, var nordmennene stasjonert i Lunna House, som i dag drives som et Bed and Breakfast. Stedet lå usedvanlig øde til. «Det var bare en eneste form for uten-dørsaktivitet som nordmennene likte», skriver Howarth. Skyting. Howarth, som var glad i å gå turer langs klippene, tapte noe av gledene siden enhver kanin eller sel han så på sin vei når som helst kunne gjennombores av en kule fra det britiske forsvaret.

«De skjøt endeløst og uten hen-

sikt på alt som levde, eller hvilket som helst mål de fant naturlig å sikte mot [...] det er et under at ingen har blitt skutt».

Det gikk så langt at presten, som bodde i ett av de to husene i nærheten av basen, henvendte seg til Howarth for å få nordmennene til å dempe skytingen en smule. Kona til presten hadde nemlig måtte legge seg i grøfttekanten da hun var på vei fra butikken, siden kulene suste rundt henne. Så kunne det norske mannskapet være så snill å unngå å skyte over veien? Det kunne de se poenget i, bekrefter Howarth.

Ni liv

Lysen slokkes på Garrison Theatre. Musikkerne entrer scenen. Søstrene Reid spiller fele og piano. Resten av besetningen består av fløyte, perkusjon og bass. Forestillingen veksler mellom musikk og muntlig fortelling. Musikken illustrerer Jan Baalsruds dramatiske flukt over fjellene til Sverige, mens Phil Goodlad fra BBC leser den sterke historien med en innlevelse som beveger salen. Det er intenst stille når han beretter om hvordan shetlandsbussen «Bratholm» ble angitt av en norsk kjøpmann og angrepet av et tysk krigsskip nord for Tromsø. Av de tolv mennene som dro fra Scalloway den 24. mars 1943, overlevde bare en. Jan Baalsrud. Han hadde ni liv. Resten ble torturert og skutt. I kveld er det disse tolv som hedres i Lerwick.

Lørdag blir de hedret med konsert på Nordsjøfartsmuseet i Telavåg, som siste konsert ut i den langstrakte Vestkystfestivalen.